

Utjecaj Pietra Pomponazzija na Federika Grisogona: Grisogono između platonizma i aristotelizma

Girardi-Karšulin, Mihaela

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2007, 33, 35 - 42**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:621233>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

UTJECAJ PIETRA POMPONAZZIJA NA FEDERIKA GRISOGONA: GRISOGONO IZMEĐU PLATONIZMA I ARISTOTELIZMA

MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN

Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 19 Pomponazzi / Grisogono

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 15. 6. 2007.

Prihvaćen: 16. 7. 2007.

Sažetak

U članku je prikazan utjecaj Pietra Pomponazzija na Federika Grisogona, Grisogonov stav prema nominalizmu i njegov odnos prema renesansnoj »borbi autoritetā«, odnosno prema Aristotelu i Platonu. Grisogono kritizira Pomponazzija kao nominalista i drži da nominalizam svojim shvaćanjem pojedinačnog i općeg dokida mogućnost matematike kao znanosti. Grisogono, međutim, nije platoničar jer se priklanja peripatetičkom shvaćanju bitka matematičkih predmeta. On na svojstven način tumači aristotelovski pojam apstrakcije, odnosno bitka onog što je razumom izdvojeno iz osjetilnog (pa tako i matematičkih predmeta). Iako matematički predmeti aktualno jesu samo u mišljenju, oni ipak jesu na potencijalan način i u stvarima. Ovom interpretacijom, drži Grisogono, postignuto je dvoje: mogućnost matematike kao znanosti i neka potencijalna matematička odredivost materijalnog i osjetilnog bića.

Ključne riječi: Federik Grisogono (Federicus Chrysogonus), Pietro Pomponazzi, Grgur iz Riminija (Gregorius Ariminiensis), nominalizam, platonizam, aristotelizam, znanost, matematika

Iako Federik Grisogono nije među najznačajnijim hrvatskim renesansnim filozofima, on ipak nije filozofski nezanimljiv ili beznačajan. Ono što o njemu znademo pokazuje ga kao tipičnog renesansnog mislioca, ali također ukazuje i na to da je u najmanju ruku, imao neuobičajenu znanstvenu karijeru. Svojstvo koje ga predstavlja kao tipičnog renesansnog mislitelja svakako je interdisciplinarnost njegove filozofije. Tematika koja ga zaokup-

lja na razmeđu je filozofije, matematike, fizike, medicine i astrologije. Neobičan je njegov izuzetno kasni odlazak na studij jer se čini da je studij započeo tek s 29 godina.¹ No studij završava javnim nastupima, predavanjima na padovanskom sveučilištu i okrunjuje objavljivanjem knjige *Speculum astronomicum (Astronomsko zrcalo)* u Veneciji 1507. g.²

Astronomsko zrcalo najvjerojatnije je zbirka Grisogonovih predavanja. U sadržajnom smislu riječ je o matematici, i to »našoj matematici«, a ne novoplatoničkoj mistici brojeva, no ta »naša matematika« nije račun kojim se služe obrtnici, nego je to matematika kao znanost. Osim tumačenja Euklidovih *Elementa* knjiga sadrži i pohvale matematičkih disciplina: aritmetike, glazbe i astrologije.

Neobično je, međutim, da Grisogono više ne nastavlja sa znanstvenom karijerom, ne ostaje u Padovi ili kojem drugom talijanskom sveučilišnom centru, nego se vraća u Zadar. Uzrok je tomu vjerojatno njegova temeljna, duboka, ali u praksi neuspješna ljubav prema astrologiji (ili možda politička opredijeljenost).³ Godine 1512. Grisogono je naime uznemirio Veneciju izloživši osam proročanstava. Ta se proročanstva nisu ispunila i vrlo brzo je bilo jasno da se neće ni ispuniti. Grisogono je trebao biti uhapšen, ali bježi iz Venecije. Zbog toga se vjerojatno naglo prekinula njegova znanstvena karijera i on se vraća u Zadar. No očito se Grisogonova ljubav prema znanosti nije ugasila, nego prati i njegove zadarske godine i poslove koje je obavljao. Godine 1528. objavljuje svoju drugu knjigu.⁴ I tu je riječ o astrologiji, ali ne više načelno, o mogućnosti astrologije kao znanosti, nego o konkretnoj upotrebi astrologije u medicini. Očito, neuspješna venecijanska proročan-

¹ Mirko Dražen Grmek, »Životna staza Federika Grisogona Bartolačića«, *Rasprave i građa za povijest znanosti*, knjiga 6, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1990, str. 2 (U toj knjizi objavljen je i reprint i prijevod Grisogonove knjige: *Federici Grisogoni nobilis Iadertini, artium et medicinae doctoris et astrologi excellentissimi de modo collegiandi, pronosticandi et curandi febres, nec non de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris lucubrations nuperrime in lucem editae* /Venetiis/ 1528; *Rasprave Federika Grisogona zadarskog plemića dubokoumnog doktora umijeća i medicine i izvanrednog astrologa o načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognoziranju i liječenju groznica kao i o plimi i oseci netom objavljene* /u Veneciji/ 1528).

² *Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia Federici Chrysogoni Iadertini*, Venetiis, 1507.

³ Usp. Mirko Dražen Grmek, »Životna staza Federika Grisogona Bartolačića«, *Rasprave i građa za povijest znanosti*, knjiga 6, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1990, str. 5.

⁴ Usp. bilj. 1.

stva nisu Grisogona obeshrabrila. U skladu s okretanjem prema konkretnim problemima u toj se knjizi Grisogono bavi i jednim prirodnoznanstvenim problemom, problemom plime i oseke, ali ni načelno oduševljenje za astologiju njegovih »godina naukovanja« nije splasnulo i dolazi do izražaja u raspravi o ljudskoj sreći.

Unatoč neuobičajenoj znanstvenoj biografiji, kratkom boravku na sveučilištu i samo dvije objavljene knjige Grisogono je uvijek bio vrednovan kao slavan i značajan Zadrani. Takav stav potvrđuju i suvremena filozofska istraživanja. No, kao što u Grisogonovoj biografiji ima još mnogo nepoznanica i nedoumica, tako ima nepoznanica i u filozofskoj valorizaciji njegova djela. Opća ocjena, međutim, ne može se donijeti prije obavljenih istraživanja pojedinih aspekata djela. Takva opća ocjena, donesena prije konkretnih istraživanja, mogla bi biti samo paušalna i neutemeljena.

U ovom radu želim tematizirati pitanje Grisogonove filozofske preferencije u odnosu na Platona i Aristotela i njegov odnos prema učitelju Pietru Pomponazziju i nominalizmu. Sam Grisogono je u svojem odnosu prema Platonu i Aristotelu dosta neodlučan i svjestan nužnosti te neodlučnosti. On kaže da je slijedio učenje Platona i Pitagore (str. 9),⁵ ili da je odlučio plivati širokom pučinom božanskog Platona (str. 47), ali također i to da je Aristotel bio »pravilo u prirodi« (str. 91) ili da se ne želi suprotstavljati Filozofu, tj. Aristotelu (str. 53). Čini se da se Grisogono priklanja nekom konkordističkom tumačenju Platona i Aristotela po kojem Platon i Aristotel imaju svaki svoj put k istini, te smatra da se razlikuju više po riječima nego po smislu onoga o čemu govore (str. 51). Po tom tumačenju Aristotelova je filozofija primjerenija prirodnoj filozofiji, dok je Platonova filozofija primjerenija pitanjima božanske filozofije. No Grisogono također ne prihvaća, kada je riječ o matematici, platoničko, nego Aristotelovo shvaćanje broja (str. 51). I konačno, ako usporedimo broj citata, Grisogono najviše citira Aristotela i Averroesa, pa bi se po tome moglo reći da je, ako i nije baš najbliži aristotelizmu, ipak osnova njegove filozofske naobrazbe bila aristotelovska. Napokon, Grisogono je studirao u Padovi, centru tadašnjeg aristotelizma i navodi Pietra Pomponazzija kao svojeg učitelja (str. 91 i 117). No Grisogono napada svojeg učitelja kao nominalista i odlučno se suprotstavlja nominalizmu, odnosno učenju Grgura Riminskog (str. 89, 91, 93, 95). Ako je,

⁵ Gdje se u tekstu u zagradama nalaze samo brojevi stranica, odnose se (ti brojevi) na hrvatsko paralelno izdanje *Astronomskog zrcala: Federicus Crysogonus/Federik Grisogono – Speculum astronomicum/Astronomsko zrcalo* (preveo Tomislav Čepulić, uredile M. Girardi-Karšulin i O. Perić), Zagreb, 2007.

dakle, Grisogono i blizak aristotelizmu, svakako je protivnik aristotelizma nominalističkoga usmjerenja.

Grisogono navodi Pomponazzija na četiri mjesta, dva puta imenom (Petar iz Mantove – str. 91, Pietro Pomponazzi i moj učitelj – str. 117), jedanput dvojbeno – kao gospodina (to navođenje odnosi se možda na Pomponazzija, a možda na Grgura iz Riminija – str. 93) i jedanput kao svog učitelja (str. 95). Na tri je mjesta to navođenje s negativnom ocjenom, a samo na jednom mjestu s pozitivnom (str. 117). Pozitivno navođenje je u kontekstu Pomponazzijeve kritike Tome Akvinskog. Pomponazzi je, naime, kako ističe Grisogono, uspješno kritizirao Tomu Akvinskog s obzirom na pojam aktualne beskonačnosti. Negativno je navođenje u vezi s Grisogonovom kritikom nominalizma i Grgura Riminskog kojeg je, smatra Grisogono, Pomponazzi slijedio. Konkretno se Grisogono poziva na kvestiju šeste knjige Aristotelove *Fizike* u kojoj, kaže Grisogono, Pomponazzi prihvaća učenje Grgura iz Riminija *da se ne mogu dopustiti nedjeljivosti: točka koja nema dijelova – crta bez širine – ploha bez dubine*.

Koliko mi je poznato, Pomponazzijev tekst na koji se Grisogono poziva nije objavljen, a ne znam ni je li sačuvan i gdje bi se mogao nalaziti. Antonino Poppi kao urednik u knjizi: Pietro Pomponazzi, *Corsi inediti dell insegnamento Padovano*, Padova, 1970. – kaže da je Pomponazzi školske godine 1499–1500. komentirao Aristotelovu *Fiziku* sve do osme knjige. Moguće je da je Grisogono slušao upravo ta predavanja, iako Grmek pretpostavlja da je on, doduše, došao 1498. u Padovu, ali da je ubrzo i otputovao, a da se vratio tek 1501.⁶ Ti bi podaci proturječili tome da je Grisogono 1499–1500. slušao Pomponazzija, no bez obzira na to je li slušao Pomponazzija godine 1499–1500, ili nije, Grisogono ga je slušao nakon 1501, a mogao je imati i bilješke s predavanja iz godine 1499–1500. Svakako tekst o kojem Grisogono govori nisam našla u objavljenim Pomponazzijevim djelima, ali on tematski odgovara sadržaju spomenutih predavanja koja je Pomponazzi držao u Padovi godine 1499–1500.

U *Astronomskom zrcalu* na str. 91, 93 i 95, gdje kritički govori o Pomponazziju, povezuje ga Grisogono s učenjem Grgura Riminskog. Tekst Grgura Riminskog na koji se Grisogono poziva nalazi se u drugoj distinkciji druge knjige *Sentencija*⁷ (f.5v – f.6r). Riječ je o jednom teološkom pitanju,

⁶ Usp. Mirko Dražen Grmek »Životna staza Federika Grisogona Bartolačića«, *Rasprave i građa za povijest znanosti*, knjiga 6, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1990, (na kraju knjige), str. 2.

⁷ Usp. Gregorius Ariminensis, *Super secundum librum Sententiarum P. Lombardi*, Milano, 1494, f.5v – f.6r.

tj. o pitanju jesu li anđeli stvoreni prije ili poslije vremena. Grisogono ga, međutim, ne rabi u teološkom kontekstu, nego u vezi s pitanjem o mogućnosti matematike kao znanosti. Za Grgura Riminskog i njegova nastavljača i Grisogonova učitelja Pietra Pomponazzija kaže da *dokidaju mogućnost matematike kao znanosti* i da to čine tezom *da se ne mogu dopustiti nedjeljivosti: točka, crta i ploha, nego da se razlikuju samo pojmom, a ne stvarno*. Takav stav, ističe Grisogono, dokida svaku spoznaju o onome što nije osjetilno, odnosno od matematike čini prirodnu filozofiju (str. 93). Očito Grisogono smatra da nominalizam (a među nominaliste ubraja i Grgura Riminskog i Pietra Pomponazzija) svojim shvaćanjem da je zbiljsko jedino ono pojedinačno dovodi u pitanje mogućnost znanosti (znanja) o onom idealnom, apstraktnom – nezbiljskom.

Danas se vrlo često argumentira da je nominalizam svojim učenjem o Božjoj svemoći i iz toga proizašlim relativiziranjem spoznaje doveo u pitanje tradicionalnu znanost (o bitima) i time otvarao putove novovjekovne znanosti. To postaje, međutim, dvojbeno, ako se prihvati Grisogonova argumentacija, odnosno teza da nominalizam ne samo da ruši fiziku, tj. znanost o biti materijalnog svijeta, nego i (ili prije svega) eidetičku znanost, kao što je matematika, time što matematiku svodi na fiziku.

Grisogono, svakako, svoga učitelja Pietra Pomponazzija proglašava nominalistom. Pitanje je s kojim opravdanjem? Kako je rečeno, citat koji Grisogono parafrazira nisam pronašla u Pomponazzijevim objavljenim tekstovima, ali s priličnom sigurnošću mogu tvrditi da je u duhu Pomponazzijeva učenja i da bi to mogao biti citat iz predavanja koje je Pomponazzi držao 1499–1500. u Padovi o Aristotelovoj *Fizici*. Međutim, u knjizi, Pietro Pomponazzi, *Corsi inediti dell'Insegnamento Padovano II* (Quaestiones Physicae et Animasticae decem – 1499–1500, 1503–1504⁸), ed. Antonino Poppi, Padova, 1970. nalazi se nekoliko »paralelnih mjesta«. Na temelju tih mjesta lako se može prosuditi da je Grisogono opravdano tvrdio da Pomponazzi pristaje uz tezu Grgura Riminskog »da se ne mogu dopustiti one nedjeljivosti«, to jest matematička točka, koja nema dijelova, niti crta bez širine, niti ploha bez dubine i da se oni razlikuju samo pojmom, a ne stvarno. Tako u tekstu »Quaestio de universalibus« Pomponazzi piše: »Nema neistine s obzirom na apstrahirane predmete; stoga su, kaže, isto prirodne crte i matematičke; različitost tih znanosti [fizika i matematika op. prev.] ne proizlazi iz samih crta, jer o istima razmatra i jedna i druga, nego je s

⁸ To su, dakle, predavanja koja je Pomponazzi držao u vrijeme kad je Grisogono sigurno bio u Padovi i kad ga je slušao.

obzirom na različitu metodu razmatranja; stoga matematičar apstrahira od osjetilne materije, a nema neistine s obzirom na apstrahirane predmete«. ⁹ U tom tekstu nalazimo ono što Grisogono navodi kao Pomponazzijevu tezu, tj. da se matematička točka, crta i ploha razlikuju od fizičke samo pojmom, a ne stvarno, samo s obzirom na način razmatranja, odnosno »penes diversum modum considerandi«. Nije, međutim, jasan Grisogonov zaključak »da neće postojati nikakva spoznaja osim o onome što primamo osjetilom«, jer Pomponazzi ujedno kaže da u onom apstrahiranom nema neistine (*abstrahentium non est mendacium*). No za Grisogona nije samo geometrija i aritmetika, nego i muzika, a prije svega i astronomija – matematika. Astronomija je »primijenjena matematika«, matematika primijenjena na određivanje položaja nebeskih tijela. Tu matematički entiteti nisu više *abstrahentia cuius non est mendacium*. Druga je mogućnost da Grisogono drži da je dokidanje matematike kao znanosti konsekvencija stava Grgura Riminskog koje sam Pomponazzije nije bio svjestan. Grisogono, međutim, s obzirom na određene broja i drugih matematičkih entiteta, pristaje uz Aristotela, a ne uz Platona. To znači da smatra kako broj, matematička točka, crta i dr. nisu ideje, nego da nastaju apstrakcijom, da ih razum izdvaja iz onog osjetilnog, da postoje, aristotelovskom terminologijom rečeno, samo u mišljenju, a ne i odvojeno ili u (osjetilnoj) stvari. Pomponazzijevu tezu (i onu Grgura Riminskog) da se »one nedjeljivosti razlikuju samo pojmom, a ne stvarno« lako bismo mogli poistovjetiti s Grisogonovim pojmom apstrakcije koja konstituira matematičke entitete. U razlici koju ipak možemo utvrditi između Grisogonova i Pomponazzijeva shvaćanja utemeljuje Grisogono svoju tezu da Pomponazzije, Grgur Riminski i nominalizam dokidaju matematiku kao znanost (dok je Grisogono spašava). Bitna razlika sadržana je u Grisogonovu razlikovanju pojmova *apstrakcije s obzirom na definiciju* i *apstrakcije s obzirom na bitak*. Kad Pomponazzi kaže da se *one nedjeljivosti (tj. točka, crta, ploha) razlikuju samo s obzirom na način razmatranja*, Grisogono to tumači tako da one ne postoje *u zbilji*, nego samo *u mišljenju*. Mišljenje pak očito shvaća empirijski, kao realni psihički proces, u Protagorinu smislu, tako da je i ono mišljeno vremenski-prostorno određeno i stoga relativno. Matematički su entiteti kao *puko mišljeni* relativni i time se, drži Grisogono,

⁹ »abstrahentium non est mendacium, unde eadem, inquit, sunt lineae naturales et mathematicae, sed diversitas harum scientiarum non est ex lineis ipsis, cum de eisdem utraque consideret, sed est penes diversum modum considerandi: unde mathematicus abstrahit a materia sensibili, et abstrahentium non est mendacium.« Usp. Pietro Pomponazzi, *Corsi inediti dell'Insegnamento Padovano II* (ed. Antonino Poppi), Padova, 1970, str. 129.

dokida matematika kao znanost. Grisogono, međutim, i sam, kao aristotelovac, zastupa tezu da su matematički predmeti kao takvi samo u mišljenju, ali oni *jesu* u mišljenju *kao apstrahirani ili izdvojeni* iz onog osjetilnog. To izdvajanje, međutim, može biti dvojako: 1. *s obzirom na definiciju* i 2. *s obzirom na bitak*. Matematička je apstrakcija, ističe Grisogono, s obzirom na definiciju, a ne s obzirom na bitak. To treba značiti da, iako matematički entiteti ne postoje kao matematički u osjetilnom, nego kao takvi jesu samo kad su apstrahirani u mišljenju, ipak to ne znači da su »nezbiljski«, tj. stvoreni u psihičkom, vremenskom procesu mišljenja (pa su stoga relativni), nego imaju bitak u stvari izvan mišljenja. Konsekvencija tog stava za Grisogona je mogućnost matematike kao znanosti i potencijalna spoznatljivost (matematička odredivost) materijalnih stvari.

Grisogono na jednom mjestu navodi Pomponazzija i s odobravanjem (str. 117). Na tom mjestu pohvalio je Pomponazzijev argument protiv Tome Akvinskog. Riječ je o pojmu aktualno beskonačnog, odnosno pitanju može li veličina, kao što se može dijeliti u beskonačnost, isto tako i rasti u beskonačnost. Rast veličine u beskonačnost bila bi, kaže Grisogono, aktualna beskonačnost. Toma Akvinski u komentaru *Fizike* tvrdi da Bog (prema Aristotelu) ima beskonačnu moć. To je u duhu kršćanskog shvaćanje i istinito je, ali nije u duhu Aristotelove filozofije koji tvrdi da je aktualna beskonačnost nemoguća. Na to je ukazao Pomponazzi i Grisogono ga za to pohvaljuje. Poanta je te pohvale, međutim, u tome što Grisogono prihvaća Averroesovo shvaćanje da se veličina doduše dijeli u beskonačnost, ali da se ne može povećavati u beskonačnost.

S obzirom na veliki broj citata iz Averroesovih komentara, a čini se, prema načinu citiranja – da je Grisogono Aristotela i čitao iz velikih Averroesovih komentara koji sadrže Aristotelov tekst, Grisogono je bio Averroesov pristaša. To nije ni čudno s obzirom na Averroesov utjecaj na padovanski aristotelizam, na učenje o regresu. No to je ujedno utjecalo na to da se Grisogono kritički postavio prema svom učitelju (što je i inače čest slučaj u odnosu učenika prema bivšim učiteljima) koji je bio pristalica Aristotelova komentatora Aleksandra Afrodisijskog.

Zaključno mogu reći da je gotovo nemoguće jednoznačno odgovoriti na pitanje je li Grisogono bio (renesansni) platoničar ili aristotelovac, kao što je uostalom gotovo nemoguće u tom smislu razvrstati renesansne mislioe uopće. Tome je tako prije svega i zato jer se njihovo vlastito deklariranje za jednu ili drugu opciju ne može bez zadržke i nekritički prihvatiti. (Renesansni) Aristotel sam je i prožet platoničkim tezama, a (renesansni)

platonizam platonizam je promatran i kroz aristotelovske, tj. novoplatoničke naočale. Renesansa nema, a to od nje ne možemo ni očekivati, kritičku svijest o razlikama između Platona i Aristotela koju mi danas imamo. I Platon i Aristotel tumače se iz horizonta problema koje je formuliralo kršćanstvo. Kad drži da Aristotelova fizika i njegovi prirodnoznanstveni spisi nisu sva spoznaja o materijalnom biću, Grisogono je platoničar; kad razvija pojam broja, on je aristotelovac; kad se protivi tome da samo pojedinačno jest, on je i platoničar i aristotelovac; kad osporava pojam aktualno beskonačnog, on je aristotelovac i averroist. No prije svega on je renesansni filozof, a sinkretizam je jedna od karakteristika renesansnog filozofiranja. Mi danas možemo sinkretizam držati nedosljednošću. No u doba kad je dosljednost značila beskonačno perpetuiranje istih problema u istim kalupima misaonih pretpostavki i ustaljenu maniru, samo su nedosljednost i pojedini vizionarski uvidi pretkazivali buduću filozofsku paradigmu.

THE INFLUENCE OF PIETRO POMPONAZZI ON FEDERICUS GRISOGONUS: GRISOGONUS BETWEEN PLATONISM AND ARISTOTELIANISM

Summary

The paper depicts the influence of Pietro Pomponazzi on Federicus Grisogonus, Grisogonus' attitude concerning nominalism, and his attitude regarding the Renaissance „clash of authority“, that is, Aristotle vs. Plato. Grisogonus criticizes Pomponazzi as a nominalist and holds that nominalism, due to its concepts of the individual end the common, abrogates the possibility of mathematics as a science. Grisogonus, however, is not a Platonist, for he leans toward the peripatetic concept of the Being of mathematical objects. In a distinctive way, he interprets the Aristotelian notion of the abstract, that is, of the Being of everything that is separated from the sensory by the mind (and thus from the mathematical objects). Although the mathematical objects are actually in thought alone, they are, potentially, in the things as well. This interpretation, Grisogonus believes, achieves two things: The possibility of mathematics as a science, and a potential mathematical definability of a material and sensory being.

Key Words: Federicus Grisogonus (Federicus Chrysogonus), Pietro Pomponazzi, Gregory of Rimini (Gregorius Ariminiensis), nominalism, Platonism, Aristotelianism, science, mathematics